

УДК 655.11:025.3:655.3.066.11(477)''17''

Наталія Заболотная,
старш. науч. сотрудник НБУВ

Два издания труда И. Торжевского «Образ примирения...» и их экземпляры из фондов Национальной библиотеки Украины имени В. И. Вернадского

Проанализировано два издания книги И. Торжевского «Образ примирения...», рассмотрены на различия между ними. Уточнена фактическая дата выхода второго издания – между 1775 и 1777 г. (а не 1756 г., как обозначено в выходных сведениях). Обоснована необходимость фиксации в научных, библиографических каталогах и электронных базах данных информации об издании (первое или второе) и соответствующей датировки. В приложении подан перечень экземпляров обоих изданий из фондов НБУВ с упоминанием давних книгохранилищ и цитатами наиболее интересных маргинальных записей на них.

Ключевые слова: кириллические древние печатные издания, издания Почаевского Успенского монастыря, атрибуция.

УДК 027.021(477-25)НБУВ:090.1:2-523.6

Олена Заєць,
канд. іст. наук, наук. співробітник НБУВ

**БІБЛІОТЕКА
КИЇВСЬКОГО ПУСТИННО-МИКІЛЬСЬКОГО МОНАСТІРЯ:
ІСТОРІЯ ФОРМУВАННЯ ТА СУЧАСНИЙ СТАН**

Простежено історію формування, передачі різним установам частин бібліотеки Київського Пустинно-Микільського монастиря в контексті історії обителі, шляхи надходження її до фондів Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського та сучасний стан.

Ключові слова: Київський Пустинно-Микільський монастир, Київський Микільський військовий собор, Військово-народний музей.

У складі фонду відділу бібліотечних зібрань та історичних колекцій Національної бібліотеки імені В. І. Вернадського перебуває колекція книг Київського Пустинно-Микільського монастиря. Вона не така чисельна і багата, як колекція Києво-Печерської лаври, Михайлівського Золотоверхого монастиря чи Софійського собору, однак також є самостійною і найбільш оригінальною з усіх київських монастирських бібліотек дореволюційного часу. Книжна культура Микільського монастиря була зумовлена перебуванням там освічених людей, які залишили обителі свої бібліотеки. Тривалий час монастирі на українських землях були осередками грамотності, здатні займатися перекладами, письменством, літописанням, літературною полемікою, бо вся руська освіченість досить довго мала релігійний характер.

Чоловічий монастир, названий в ім'я святиителя Миколая, відомий як Пустинно-Микільський Слупський, або Стівповий, знаходився на Печерську в Києві недалеко від Києво-Печерської лаври і поділявся на дві половини: верхню, де знаходився монастир, і нижню, де був цвинтар, відомий як Аскольдова Могила. На думку деяких учених, цей монастир був найдавнішим з усіх монастирів Києва. Заснування його пов'язують з долею першого київського князя-християнина Аскольда. Відомо, що в середині XI ст. тут був жіночий монастир під заступництвом якоїсь княгині. Пізніше Микільський монастир перетворили в чоловічий. Примірно з

1159 р. Пустинно-Микільський монастир став залежним від монастиря Печерського, отримував від Печерського монастиря ігуменів, у всьому іншому мав самостійність [1, с. 593].

Про життя Пустинно-Микільського монастиря в Литовський період ми знаємо з рукописної Біблії 1411 р., що належала бібліотеці Пустинно-Микільського монастиря і зараз зберігається в Інституті рукопису НБУВ. На одному з аркушів якийсь князь-благодійник записав таке: «Се я, князь домог...Длтович милостью Божию, што есмы выслужил у Бога и у великого князя Витовта государя своего, даю от свое выслуги верное по своей души и с своею княгинею святому Николе Пустынному Ионину монастирю тую землю на имя Толстолесскаго Конона. А идет з нею колода меду и с всеми пошлинами з бобры и с куницами и с надлюдьем» [2]. Про підпорядкування Микільського монастиря Печерському свідчить охоронна грамота Константинопольського патріарха Максима 1481 р. Києво-Печерському монастирю, яка захищала разом з тим і підлеглий йому Микільський монастир [1, с. 610]. Богдан Хмельницький першим надав Микільському монастирю заступництво. Царі російські також охоронними грамотами захищали Микільський монастир. Так, після грамоти царя Олексія Михайловича 20 березня 1681 р. така ж грамота була надана царем Федором Олексійовичем, якою підтверджувалися колишні привілеї. Подібна ж грамота дана була і в 1689 р. царями Іваном і Петром Олексійовичами і царівною Софією Олексіївною. Петро I у своїй грамоті від 22 квітня 1702 р. затвердив за Микільським монастирем різні спірні землі на підставі наведених колишніх документів [1, с. 621].

Ігуменами Микільського монастиря було багато поважних осіб, які згодом досягли вищих ступенів церковної ієрархії. Це зокрема: Олексій Тур (1656–1671), Герман (Кердановський) (1671–1681), Варлаам (Ясинський) (1681–1684), Антоній (Радивилівський) (1684–1689), Іоасаф (Кроковський) (1689–1698), Стефан (Яворський) (1698–1702), Прокопій (Кульчинський) (біля 1702 р.), Христофор (Чарнуцький) (1713–1727), Йосип (Волчанський) (1727–1732), Назарій (Солонина) (1737–1752), Никифор (Грибовський) (1752–1758), Гедеон (Сломінський) (1761–1768), Єпіфаній (Могилянський) (1769–1787), Амфілохій (Леонтович) (1787–1795), Ієронім (Блонський) (1795–1798), Феофілакт (Слонєцький) (1798–1803), Іриней (Фальковський) (1803–1807), Купріян (1807–1813), Варлаам (Криницький) (1817–1834), Авксентій (Галинський) (1834–1844), Петро (1844–1848), Антоній (Амфітеатров) (1848–1849), Нектарій (Надеждін) (1850–1856), Іоанікій

(Руднєв) (1858–1860), Феокист (Попов) (1860–1868) та ін. [8, с. 31–32]. Вони поповнювали монастирську бібліотеку багатьма книгами, рукописними записками на різних мовах.

Варта уваги рукописна книга у двох частинах Антонія Радивилівського «Огородок Пресвятої Богородиці і Пріснодіві Марії» з бібліотеки Пустинно-Микільського монастиря, яка також зберігається в Інституті рукопису НБУВ. Наприкінці першої книги «Огородка» зроблено такий напис: «Оцю книгу автор отої блаженної пам'яті превелебний отець Антоній Радивилівський, ігумен монастиря святителя Христова Миколи Пустинного Київського відписав до того ж Свято-Микільського монастиря, в якому і преставився в доброму визнанні, року 1688, місяця грудня, 10 дня, а похований в Печерському дня 15. Нехай пом'яне його Господь Бог у царстві своїм небеснім і да впише в книгу живота вічного» [4]. А в кінці другої книги «Огородка» напис такий: «І цю книгу відписав автор оної блаженної пам'яті превелебний отець Антоній Радивилівський, ігумен Микільський, до того ж монастиря Свято-Микільського» [5]. Пізніше обидві книги «Огородка» були надруковані у Києво-Печерській друкарні в 1676 р. однією книгою зі значними пропусками.

Другий дар Радивилівського Микільському монастирю – це рукописний примірник іншого його твору «Главізны прений с латинами» під заголовком: «Вінець Христов, складений працею ігумена Микільського монастиря 1688 р.» [3].

Монастир часто надавав притулок вищим ієрархам, як своїм, так і закордонним, які шукали спокою на старості чи з інших обставин. Так, у 1730 р. жив у Микільському монастирі єпископ молдавський Бузовський, де і помер у 1740 р. У 1758 р. на утриманні Микільського монастиря жив архієпископ грецький Герасим. Микільський монастир з особливою увагою приймав у себе і науковців. Серед його братії кілька років жив ієромонах Яків Блонєцький, який складав тримовний словник і слов'янську граматику. У 1754 р. митрополит Київський Тимофій Щербацький прислав до Микільського монастиря ієродиякона Антиохійського Збострицького з тим, щоб його тут навчали слов'янській і латинській мов, і взамін, щоб тут хтось із ченців навчився від нього волоської мови. Незважаючи на те, що указом Петра I від 28 грудня 1723 р. було заборонено ченцям, за винятком посадових осіб, мати у своїх келіях чорнило, папір і всі письмові приладдя, у Микільському монастирі перебували навіть ієродиякони, здатні посідати вчительські місця в Київській академії. З ченців Микільського

монастиря часто обирали єпархіальних проповідників. На прохання деяких осіб вони склали повні описи своєї обителі. Протоколи, що висвітлювали справи монастиря, економічна звітність писались грамотно і систематично. Так, завдяки перебуванню в обителі освічених людей монастирська бібліотека поступово наповнювалася цікавими виданнями не тільки духовного, але і світського змісту.

Катерина II у 1786 р. позбавила монастирі маєтків. У найвищому указі говорилося: «Повеліваємо: з монастирів Київської єпархії бути в першому класі Пустинно-Микільському; приписні до монастирів пустині перетворити в парафіяльні церкви, намагаючись, зручно організувати при них народні школи; для утримання архієрейського будинку, собору Пустинно-Микільського монастиря як першокласному призначалася допомога грошима 2317 р. 50 к. на рік». Пізніше, 16 травня 1786 р., Микільський монастир отримав з Київської дикастерії більш докладний указ про здачу сіл, земель та угідь згідно з урядовим розпорядженням. Усе це було виконано: монастирські селяни й угіддя перейшли до казенного відомства і були передані за описом. За цим указом тоді ж був зроблений докладний реєстр ченців Пустинно-Микільського монастиря і приписаного до нього Півгородського. Згідно з реєстром, 33 ченці Микільського монастиря залишилися в штаті, а решта 23 опинилися за штатом [1, с. 639]. Був зроблений і докладний опис бібліотеки монастиря. В описі 1787 р. окремо виділялися богослужбові книги при церквах і трапезній, окремо бібліотека [6]. За цим описом книгозбірня складала 840 одиниць. Склад бібліотеки Київського Пустинно-Микільського монастиря 1787 р. досить різноманітний за змістом. В описі були книги відомих церковних діячів XVII–XVIII ст.: Антонія Радивиловського, Інокентія Гізеля, Іоанікія Галятовського, Лазаря Барановича, Симеона Полоцького та Феофана Прокоповича. Латинські книги кількісно переважали кириличні. Як бачимо, православні монастирські бібліотеки не цуралися католицьких і, навіть, протестантських видань. Серед книг латинською мовою були твори Іоанна Златоуста, Василя Великого, Григорія Ниського, Діонісія Ареопагіта, Саванароли, Томи Аквінського, життя святих отців римських, твори єзуїтських авторів, римський катехізис, постанови Триденського собору, різні «Толкованія», «Симфонії». З протестантських авторів були праці Жана Кальвіна. Наявність у книгозбірні Пустинно-Микільського монастиря латинських друків – це ознака того, що в Україні діяла система вищої освіти, яка нагадувала європейську середньовічну, включала

вивчення латинської мови і підтверджувала освіченість деяких ченців [7, с. 126]. Згідно з цим описом у бібліотеці також була досить велика кількість світської літератури. Це, зокрема, книги з військової справи, астрономії, експериментальної фізики, геометрії, географії, слов'янської, латинської, російської, німецької, грецької граматики, історичні книги (історія Єгипту, Карфагену, життя прославлених полководців, твори Плутарха). Невелику частину фонду бібліотеки становили накази та інша література, пов'язана з державними справами: «Табель о рангах», «Духовный регламент», «Трактат о дружбе между Россией и Великобританией».

Деякого підйому набув монастир, а особливо бібліотека, за керівництва архімандрита Іринія (Фальковського). За короткий час свого правління він звернув увагу на монастирську бібліотеку. Під його керівництвом у 1806 р. було складено каталог усіх рукописів і книг бібліотеки.

У зв'язку з великою пожежею, що сталася на Подолі влітку 1811 р., черниці із Покровського монастиря тимчасово розмістили в Микільському, а братію перевели до Києво-Печерської лаври. Через рік черниці повернулися у свою обитель. Але з початком Вітчизняної війни 1812 р. в Микільському монастирі розмістили лазарет для поранених, хоч братія й повернулася у свої келії. 13 вересня 1813 р. начальник монастиря ієромонах Антоній писав до митрополита Серапіона: «У зв'язку з тимчасовим переміщенням Микільського монастиря з братією до Києво-Печерської лаври через вторгнення до Росії ворога, наявні на іконах монастиря срібні ризи, церковний посуд, Євангелія в різних оправках та інші начиння в дорогітних окладах були перенесені для зберігання в комору Києво-Печерської лаври, що при лікарні, і складені в бочки, які були опечатані після смерті Микільського архімандрита і знаходилися в тій же коморі під наглядом ризничого Микільського монастиря. Але комора була волога, і виявилось, що речі через невеликий час почали цвісти та гнити, тому митрополита просили дозволу зняти з бочок печатки, а покладені речі вийняти, очистити і поставити в Микільському монастирі на свої місця» [8, с. 29]. Варто додати, що під час зберігання речей Микільського монастиря в лаврських коморах також постраждали архів монастиря і бібліотека.

Несподівано, 26 листопада 1830 р., в монастирі отримали указ Святійшого Синоду від 17 листопада з питанням: «До якого часу будівлі Микільського монастиря можуть бути звільнені й готові до передачі в Інженерне відомство у зв'язку з передбачуваним розширенням київської

фортеці?» Микільський монастир смиренно на це відповідав, що найвища воля й архіпастирське розпорядження про передачу монастиря до 10 лютого 1831 р. будуть неодмінно виконані. Після доповіді про це імператор повелів: 1) приміщення Київського Микільського монастиря, крім лавок в огradі і соборної церкви, здати в Інженерне відомство, а соборну церкву назвати Київським військовим собором; 2) скласти попередньо план розміщення в монастирських приміщеннях арештантських рот і представити на розгляд його величності [1, с. 560]. До 10 лютого 1831 р. приміщення Микільського монастиря і сама церква були здані в Інженерне відомство, усі ченці переселились у дерев'яні келії Микільського Столпового монастиря. Указом Святійшого Синоду від 12 липня 1831 р. Пустинно-Микільський монастир з усіма угіддями вважався назавжди скасованим, а Микільський собор перетворений в Київський військовий собор, а братію треба було розмістити в інших київських монастирях. Тільки завдяки заступництву митрополита Євгенія, прийшло розпорядження Святійшого Синоду від 19 квітня 1833 р.: «Вище зазначені причини достатньо переконують у необхідності відновлення в Києві першокласного монастиря, яким був Пустинно-Микільський монастир, перетворений у 1831 р. в Київський військовий собор, тому наказано перевести штат Пустинно-Микільського монастиря в приписний до нього древній Київський монастир, іменований Микола Слуп, або Столповий, без будь-яких витрат від скарбниці і залишити Столповому монастирю лавки, побудовані коштом Микільського монастиря». Монастир тепер у всьому мав узгоджуватися з умовами фортечних правил: по-перше, не будувати ніяких дерев'яних будівель, бо це горючий матеріал, по-друге, з 1845 р. заборонити ховати покійників на Аскольдовій могилі. Так, Пустинно-Микільський монастир продовжив існування. Найактивнішу участь у відстоюванні права на життя монастиря брав Варлаам (Криницький).

У 1834 р. з подання митрополита Київського і Галицького Євгенія настоятелем монастиря було призначено архімандрита Авксентія (Галинського), який став одночасно і членом консисторії та тривалий час був завідуючим господарством Київської духовної академії [9]. Фонд № 131 Київського Пустинно-Микільського монастиря, який зберігається в Центральному державному архіві України у м. Києві, упорядкований настоятелем архімандритом Авксентієм, а опис фонду зроблений його рукою. Він же передав до бібліотеки монастиря свої книги й каталог до них, який складався з 108 одиниць [10, арк. 11].

З перетворенням Пустинно-Микільського монастиря у Військовий собор деякі церковні монастирські речі були перенесені до Києво-Печерської лаври. Туди ж перенесена була і бібліотека монастиря, якій дали приміщення в палатці при вівтарі св. Іоанна Предтечі Великої Успенської церкви. З часом деякі книги звідти зникли.

Іншою втратою була передача книг з бібліотеки Пустинно-Микільського монастиря до Київської духовної семінарії. Так, 17 липня 1845 р. до монастиря надійшов указ імператора, за яким на вимогу консисторії треба було надати каталог книг іноземними мовами і, якщо книги не потрібні монастирю, то передати їх у духовні училища єпархії. Настоятель архімандрит Петро з братією повідомляли, що бібліотека монастиря знаходиться в Києво-Печерській лаврській церкві і в минулому 1844 р. була перевірка книг, а список відсутніх за каталогом книг було надіслано до консисторії. Він складався з 43 назв і закінчувався № 678 [11, арк. 5]. Був наданий також повний каталог бібліотеки 1806 р., укладений ще архімандритом Іринеем. Правда, керівництво монастиря в рапорті 16 грудня 1846 р. зазначало, що книги, які є в бібліотеці іноземними мовами, можуть бути передані училищному керівництву за їх вартістю, а даром віддати ці книги монастир визнає не вигідним, тим паче, що саме зараз потребує коштів для перебудови дерев'яних приміщень на кам'яні [12, арк. 15]. Після цього з Київської духовної консисторії 6 квітня 1848 р. надійшов указ імператора про те, що книги іноземними мовами за представленим каталогом 1806 р. треба негайно передати семінарії [13, арк. 1].

А звернув увагу на цю багату класичну бібліотеку ректор Київської духовної семінарії архімандрит Антоній (Амфітеатров). Він же і став клопотатися перед Святійшим Синодом про передачу книг монастирської бібліотеки іноземними мовами до бібліотеки Київської духовної семінарії. Між іншим, тут були рідкісні і дорогі видання. Так, значна частина найцінніших книг і рукописів Микільської бібліотеки перейшла до Київської духовної семінарії. П. Троцький писав, що при серйозному класичному напряму семінарії, книги, передані з Микільського монастиря, були достойно оцінені і служили багатим матеріалом для класично-богословської освіти цілих поколінь духовних вихованців, а значить, ця втрата монастиря не повинна викликати жалю [1, с. 614].

Зараз бібліотека Київської духовної семінарії знаходиться у фонді відділу бібліотечних зібрань та історичних колекцій НБУВ як окрема одиниця.

Книги іноземними мовами поруч з печатками семінарії мають напис про належність Пустинно-Микільському монастирю «*Ex libris Sancti Nicolai Eremici Kijouensis*». Дві одиниці альдин (одне з перших видавництв, знаходилося у Венеції, згодом у Болоньї і Римі в 1449–1515 рр.) і шість палеотипів (європейські друковані книги 1501–1551 рр.) з таким маргінальним написом перебувають у відділі стародрукованих та рідкісних видань НБУВ.

Архів Пустинно-Микільського монастиря містив у собі документи, що стосувалися виключно самого монастиря. Після ревізії архіву й бібліотеки архієпископом Литовським і Віленським Макарієм у 1875 р. значна частина монастирського архіву, згідно з указом Святійшого Синоду, була відібрана до музею при Київській духовній академії [14]. Зараз вони зберігаються в Інституті рукопису НБУВ у фонді Церковно-археологічного музею при Київській духовній академії. Велика частина з них відображена в «Архиве Юго-Западной России», який був виданням Київської археографічної комісії для розбору давніх актів [15].

У 1896 р. у коменданта Київської фортеці О. В. Аносова виник задум створити при соборі Військово-народний музей з народною читальнею та аудиторією для проведення публічних лекцій. Мотивом було те, що серед богомольців, які прибували до Києва з усіх кінців імперії і відвідували Микільський військовий собор, було більше 20 відсотків колишніх військовослужбовців: офіцерів, рядових запасу, ополченців. Отож, крім задоволення своїх духовних потреб, вони мали проїнятися тут ще й почуттям патріотизму та національної гідності. Розпочали створювати новий музей досить енергійно. Було написано картини відповідного змісту та встановлено навколо собору чотири квадратні гранітні колони з гарматами [17]. У приміщенні музею була розміщена й бібліотека. На всі книги бібліотеки у 1912 р. зробили рукописний каталог. Наразі він зберігається в Інституті рукопису НБУВ [16]. Ознакою належності книг до бібліотеки Пустинно-Микільського монастиря була печатка «**Библиотека Киевскаго Пустынно-Николаевского монастыря**» та наліпка на корінці з шифром. Шифровка книг була така сама, як і в бібліотеці Києво-Печерської лаври і складалася з римської й арабської цифри з тією різницею, що шифр у Пустинно-Микільському монастирі присвоювався кожній книжній одиниці, а не назві, як у Лаврі.

Під час артилерійського обстрілу в січні 1918 р. Микільський військовий собор, Військо-народний музей та дзвіниця зазнали пошкоджень. У березні

1918 р. на Аскольдовій могилі були поховані київські студенти, що захищали Київ від рук більшовиків під Крутами, пізніше – українські козаки, що також загинули від більшовиків. Навесні 1919 р. першою українською парафією став саме Микільський військовий собор на Печерську. Тут у день святого Миколи, 22 травня 1919 р., відбулася перша літургія з читанням Євангелія, псалмів і кантів українською мовою. Спеціально для цієї події відомий композитор Микола Леонтович написав ноти кантів і сам диригував хором [18].

1 листопада 1922 р. уряд УРСР видав закон про користування житлом і право трудящих створювати житлові кооперативи. Протягом 1922–1923 рр. в Києві було заселено 168 будинків фабрично-заводськими комітетами, які боролися за більш досконалу організацію праці і створення побутових умов для робітників за рахунок непродуктивних сакральних приміщень [19, с. 271]. Військо-народний музей теж заселили як комунальне житло.

Наприкінці 1923 р. до Всенародної бібліотеки України надійшли фонди монастирських бібліотек, зокрема Пустинно-Микільського, у зв'язку з ліквідацією монастиря. Засідання управи Всеукраїнської академії наук постановило доручити догляд за бібліотеками монастирів Федору Морозову [20, арк. 3]. Бібліотека Пустинно-Микільського монастиря стояла в не закритих шафах Військово-народного музею у прохідній кімнаті житлового кооперативу. Федір Морозов самовільно переніс її до приміщення бібліотеки Києво-Печерської лаври, не склавши акта прийому. На засіданні 1925 р. розглядалася поведінка Федора Морозова, і було зроблено висновок, що уповноважений Академії Федір Морозов за час свого завідування майже ніякої роботи над тими бібліотеками не проводив, деяких розпоряджень Академії не виконував, до дисциплінованої праці не здатний, тому знятий з завідування бібліотеками монастирів [21, арк. 172]. Однак він усе-таки зберіг те, що залишилося від бібліотеки Микільського монастиря.

Коли в 1934 р. Києву повернули статус столиці УРСР, почалося масове нищення сакральних споруд. Спочатку було розібрано дзвіницю, а потім протягом 1934–1936 рр. і сам Микільський собор. На місці монастиря тепер Палац дітей та юнацтва та готель «Салют». Досі залишився лише прибутковий будинок монастиря – чотириповерхова споруда в стилі модерн, зведена у 1910-ті роки єпархіальним архітектором Євгеном Єрмаковим, бо в 1923 р. його зробили комунальним будинком для робітників заводу «Арсенал» [22].

Таким чином, історія бібліотеки Київського Пустинно-Микільського монастиря нерозривно пов'язана з історією нашої держави. Від найбагатшої обителі з більш ніж тисячолітньою історією залишилася практично тільки бібліотека, яка зараз зберігається у фондах Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. Кілька сотень книжок латиною перебуває у відділі бібліотечних зібрань та історичних колекцій у складі колекції Київської духовної семінарії. Точну кількість важко визначити, тому що знайти каталог бібліотеки Пустинно-Микільського монастиря 1806 р. не вдалося. На корінцях книг є наліпки з шифрами семінарії, печатка семінарії на форзацах та титульних сторінках. Єдиним джерелом ідентифікації бібліотеки Микільського монастиря в складі колекції семінарії є маргінальні написи. Кілька одиниць (2 альдини і 6 палеотипів) унікальних видань з цього числа перебувають і у відділі стародруків і рідкісних видань НБУВ.

Основна ж частина бібліотеки потрапила до відділу бібліотечних зібрань та історичних колекцій НБУВ разом з бібліотекою Києво-Печерської лаври і зараз це окрема колекція. Вона становить 274 книжні одиниці переважно релігійних та світських періодичних видань до 1917 р. В Інституті рукопису НБУВ у фонді № 308 зберігаються 13 із 17 рукописів монастиря. У відділі стародруків та рідкісних видань є 204 книги з бібліотеки Пустинно-Микільської обителі. Серед них значне місце займають видання повчального змісту, тлумачення та праці відомих богословів. Отже, згідно з каталогом 1912 р. бібліотека Пустинно-Микільського монастиря становила 1505 книг. Наразі в складі НБУВ перебуває 499 примірників. Є деяка надія, що під час подальшої роботи з фондами ця кількість збільшиться. Звірений каталог бібліотеки 1912 р. (друкована копія) перебуває у відділі бібліотечних зібрань та історичних колекцій НБУВ для загального користування.

Список використаних джерел

1. *Троцкий П.* Киево-Печерский Пустынно-Николаевский монастырь // Труды Киевской духовной академии / П. Троцкий. – 1878. – Том 3. – С. 563–589; Т. 4. – С. 590–636.
2. IP НБУВ, ф. 308, № 548. Библия : [рукопис].
3. IP НБУВ, ф. 308, № 559. Антоний Радивилловский. Венец Христов с проповедей недельных с цветов рожаных на украшение православной католической восточной церкви сплетенный или казания недельные на весь год из письма святых учителей церковных и с разных авторов собранные 7164 года.
4. IP НБУВ, Ф. 308, № 560, кн. 1. Антоний Радивилловский. Огородок

Пресвятой Богородицы и Приснодевы Марии. Различными словесы недельных праздников Господских, богородичных, разных святых и иных к спасению надлежащих речений цветами. В святой великой и чудотворной Лавре Киево-Печерской року 1671.

5. IP НБУВ Ф. 308, № 560, кн. 2. Антоний Радивилловский. Огородок Пресвятой Богородицы цветами словес праздничных Господских, Богородичных и святых с придатком иных душеполезных словес насаждений. В святой великой и чудотворной Лавре Киево-Печерской року 1671.

6. IP НБУВ, ф. 1, № 5534, арк. 91–124. Описание библиотеки Пустынно-Никольского монастыря.

7. *Яременко М.* Бібліотека Київського Пустинно-Микільського монастиря XVIII ст. / Максим Яременко // Медієвістика. Історія церкви, науки і культури : КНУ ім. Шевченка : історичний факультет, Інститут археології та джерелознавства ім. М. С. Грушевського НАН України. – К. : 2004. – Вип. 4. – С. 119–142. Ж70192.

8. *Троицкий С.* Историческое описание Киевского Пустынно-Николаевского монастыря / С. Ф. Т. – К. : Тип. у-та св. Владимира, 1902. – 32 с. Попов 12543.

9. *Авксентий (Галинский).* Начальные упражнения в проповедании слова Божия под руководством наставников. Памяти наставников посвящаемые Киевского Николаевского первоклассного монастыря архимандритом Авксентием / Авксентий. – СПб. : Тип. Снегирева и К°, 1837. – 53 с.

10. Центральний державний історичний архів України у м. Києві (далі ЦДАУ у м. Києві), ф. 131, оп. 17, спр. 45. Опись книгам, оставшимся после смерти архимандрита Авксентия.

11. ЦДАУ у м. Києві, ф. 131, оп. 18, спр. 87. О книгах находящихся в библиотеке сего монастыря на иностранных языках.

12. ЦДАУ у м. Києві, ф. 131, оп. 20, спр. 33. О передаче в семинарскую библиотеку книг на иностранных языках

13. Свято-Микільський військовий собор [Електронний ресурс] – Режим доступу : http://camradorg.hall.org.ua/BY_PLACE/05-Nramy_i_Monastyri_Kieva – Назва з екрана.

14. О комиссии, назначенной советом Киевской духовной академии, для приема рукописей и старопечатных книг // Киевские епархиальные ведомости. – 1875. – № 5, 8. – С. 206, 290–295.

15. Никольский монастырь и Тарас Трясило завладели селами // АЮЗР. – Т. 6. – С. 621; Пустынно-Николаевский монастырь // Там само. – С. 571; Документы Пустынно-Николаевского монастыря XV и XVI вв. // АЮЗР. – Ч. 8, Т. 4. – С. 155–171; Село Гвоздово Киево-Николаевского монастыря. – Ч. 7, Т. 1. – С. 234–136; Протест игумена и братии Пустынно-Николаевского монастыря на Петра Могилу, что он присвоил себе титул игумена этого монастыря и грабил // АЮЗР. – Т. 6. – С. 726; Пустынно-Никольский монастырь и Лавра завладели селами в 70-е годы XVI в. // АЮЗР. – Т. 4. – С. 22–272.

16. IP НБУВ, ф. 1, № 5539. Каталог книг бібліотеки Києво-Николаєвського монастиря.

17. Свято-Микільський військовий собор на Печерську [Електронний ресурс] – Режим доступу : http://camrador.hall.org.ua/BY_PLACE/05-Hramy_i_Monastyri_Kieva/ruined/15-Viyskovo-Mykilskiy.htm – Назва з екрану

18. Композитор Микола Леонтович написав ноти кантів і сам диригував хором [Електронний ресурс] – Режим доступу : http://www.calendarium.com.ua/ua/u_kiievi_vidpravili_pershe_bogosluzhinnya_ukrainskoyu_movoyu_1919 – Назва з екрана.

19. История городов и сел Украинской ССР : В 26 т. Киев / АН УССР. Ин-т истории; Гл. редкол. : Тронько П.Т. (пред.) и др. – К. : Гл. ред. Укр. Сов. Энцикл. АН УССР, 1979. – 595 с.

20. IP НБУВ, ф. 52, № 27–34. Матеріали про передачу фундаментальної та Флавіанівської бібліотек бувшої КПЛ у відання та користування ВУАН 13 квітня 1923 р. – 22 грудня 1925 р. Виписки з протоколів засідань управи.

21. Архів НБУВ, оп. 1, № 62. Протоколи № 1–92 засідань совета Всенародной бібліотеки при Всеукраинской академии наук 1923–1925 гг.

22. *Кальницький М.* Комерція замість святині / Михайло Кальницький // Вечірній Київ. – 11 вересня 2014. – № 36 (19115).

Стаття надійшла до редакції 14.05.2015 р.

UDC 027.021(477-25)НБУВ:090.1:2-523.6

Olena Zaiets,

Ph. D., Vernadsky National Library of Ukraine

The library Nicolas Monastery: history formation and the current state

The article examines the historical formation of library Kyiv Monastery of St. Nicolas in the context of the history of the monastery, and transfer part which included books in foreign languages, the Kyiv Theological Seminary in 1848, the archives – the museum in Kyiv Theological Academy in 1875. Revealed that the latter was to organize the library opening Kyiv military-folk museum in connection with which the catalog was created in 1912. Since 1923, the museum settled as public housing, the library of the monastery was transferred to Nationwide Library of Ukraine. Now part of the library is in the department of library collections and historical collections as a separate unit and as part of the library of the Kyiv Theological Seminary; part – in the department of rare and old books, and manuscripts are in the Institute of Manuscripts VNLU.

Keywords: Kyiv Desert Nicolas Monastery, Kyiv Military Nicolas Cathedral, the People's Military Museum.

УДК 027.021(477-25)НБУВ:090.1:2-523.6

Елена Заець,

канд. ист. наук, науч. сотрудник отдела НБУВ

Бібліотека Києвського Пустинно-Никольського монастиря: історія формування і сучасний стан

В статті прослідкована історія формування бібліотеки Києвського Пустинно-Никольського монастиря в контексті історії обителі, передачі її частин, яка включала книги на іноземних мовах, в Києвську духовну семінарію в 1848 г., архіву – в музей при Києвській духовній академії в 1875 г. Виявлено, що в останній раз бібліотека приводилася в порядок к відкриттю Києвського воєнно-народного музею, в зв'язі з чим був створений каталог 1912 г. Оскільки в 1923 г. музей заселили як комунальне житло, бібліотека монастиря була передана Всенародній бібліотеці України. Сьогодні частина бібліотеки знаходиться в відділі бібліотечних збірок і історичних колекцій як окрема колекція і в складі бібліотеки Києвської духовної семінарії; частина – в відділі стародруків і рідких видань, а рукописи знаходяться в Інституті рукописів НБУВ.

Ключевые слова: Києвський Пустинно-Никольський монастир, Києвський Никольський воєнний собор, Воєнно-народний музей.